

7. Тимошик М. Передне слово / М. Тимошик // Ларіон Історія української літературної мови / Ларіон ; упор. М. С. Тимошик. — К.; Наша культура і наука, 2001. — 440 с. — («Запізніле вороття»; Видавничий проєкт фундації ім. Митрополита Ларіона (Огієнка) ; 2; Канадські першодруки І. Огієнка) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu01.htm>

The article is dedicated to the analysis of Ivan Ohijenko's linguistic ideas. His scientific thoughts are extremely relevant today. Attention is focused on clarifying the main professional interests of scientist. It is noted the syncretism of Ivan Ohijenko's scientific views. All these factors enabled to raise the questions «language-nation», «language-culture» in Ivan Ohijenko's research papers. Also the role of Ivan Ohijenko's scientific activities defines in further development of Ukrainian linguistics.

Key words: Ivan Ohijenko, Ukrainian linguistics, History of Ukrainian Literary Language, History of Ukrainian linguistics, scientific syncretism.

Отримано: 02.10.2015 р.

УДК 37(477)(092+94(477)«1917/1920»

О. М. Завальнюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІВАН ОГІЄНКО І КЕРІВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У 1917-1920 рр.: СПІВПРАЦЯ НА НИВІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

На основі архівних і опублікованих джерел, а також праць українських істориків досліджується різноманітна співпраця Івана Огієнка з керівниками України – Михайлом Грушевським, Павлом Скоропадським і Симоном Петлюрою в державному управлінні й культурно-освітній галузі, що прислужилося справі національного відродження в добу Української революції.

Ключові слова: Іван Огієнко, Михайло Грушевський, Павло Скоропадський, Симон Петлюра, співпраця, державне управління, культурно-освітня галузь, національне відродження.

Видатний український діяч І.І. Огієнко, реалізуючи свій великий організаційний, науковий, державотворчий і громадський потенціал в революційні 1917-1920 рр., успішно співпрацював з великим колом учасників національного відродження, передусім його лідерами, керівниками української держави і уряду, яким підпорядковувався за посадовим становищем і з якими склалися загалом дружні, конструктивні стосунки, що певною мірою характеризує тодішню українську політичну еліту, її внутрішній світ.

Питання, пов'язані із висвітленням співпраці І.І. Огієнка з державними діячами доби національного відродження, знайшли певне висвітлення у доробку сучасних українських дослідників (В.І. Ульяновський [1], Б.І. Андрусин [2], І.І. Тюрменко [3], В.П. Ляхощкий [4], О.М. Завальнюк [5], А.А. Трембіцький [6] та ін.). Утім вони лише частково висвітлюють підняте питання і, на жаль, не дають повного уявлення про стосунки І.І. Огієнка з лідерами українського державного життя, що мали вплив на склад керівної команди та її політику у зазначений період. Власне, це спонукає до продовження дослідження теми і досягнення мети, яка полягає в розкритті усіх складових співпраці та взаємин

між І.І. Огієнком, з одного боку, і представниками найвищого ешелону державної влади в Україні, з іншого, на двосторонньому рівні.

Перемога лютневої революції спричинила потужний український національно-визвольний рух. У суспільно-політичному, освітньо-культурному житті Києва і регіонів задекларували себе сотні представників української інтелігенції, які прагнули до позитивного вирішення українського питання в складі демократичної Росії. На арені боротьби за кращу долю українства цілком прогнозовано з'явився 35-річний, до того не досить знаний в широких громадських колах, І.І. Огієнко, який ще за царату отримав клеймо «патентованого українця». Його професійна біографія творилася на науково-педагогічному поприщі, переважно у київських приватних гімназіях, де йому, випускнику історико-філологічного факультету університету св. Володимира, доводилося викладати російську державну мову. Також працював приват-доцентом в *alma mater*.

У квітні 1917 р., після всеукраїнського учительського з'їзду, який закликав викладачів вишив перейти на україномовне навчання студентів, одним із перших розпочав свої виклади українською. Згодом вніс пропозиції до Центральної Ради щодо творення українських кафедр у вищих школах, взяв активну участь у заснуванні Київського народного українського університету (КНУУ), у якому працював секретарем історико-філологічного факультету і викладав кілька українознавчих дисциплін. Досліджуючи історію української церкви (опрацьовував літературу в бібліотеці Києво-Печерської лаври), співпрацював з окремими церковними ієрархами, долучився до роботи Всеукраїнського Православного Собору у січні 1918 р., представляючи українську течію церковного руху. Його запити виступити з доповіддю про українізацію літургії 13 січня 1918 р. У підсумку вона викликала великий успіх серед українських делегатів і сприяла росту авторитету молодого вченого [1, с.164-165]. Напередодні Собору, за свідченням І.І. Огієнка, делегація Всеукраїнської Церковної Ради на чолі з архієпископом Олексієм Дородницею запропонували Голові Центральної Ради створити Генеральне секретарство ісповідань на чолі з І.І. Огієнком, утім той не прийняв такої ідеї і заявив, що соціалістична влада «обійдеться без попів» [7, с.87-88, 179-180]. Після Другого Всеукраїнського учительського з'їзду (серпень 1917 р.), де молодий вчений виступив на секціях із змістовними доповідями «Рідна мова в школі» і «Найперші завдання української філології» [7, с.86], з чим був обізнаний присутні на форумі М.С. Грушевський, для керівника УНР це була ще одна гарна нагода почути про потенціал Огієнка і можливість використати його у сфері державного управління (для Грушевського це ім'я, як свідчить сам Огієнко, було відоме ще з 1908-1909 рр., коли той друкувався у «Наукових записках Товариства імені Шевченка», що видавалися у Львові [7, с.77]; у 1913 р. М.С. Грушевський письмово запрошував І.І. Огієнка, як співробітника Українського наукового товариства, на засідання, де розглядалися поточні питання, зокрема і вибори нових членів [8, с.107]; сам І.І. Огієнко неодноразово направляв голові товариства листи, що стосувалися друку своїх статей у науковому органі, певний час працював у його редакції [9; 10, с.57-58]).

За доби Центральної Ради І.І. Огієнку і М.С. Грушевському не довелося тісно працювати над спільними національними проектами. Хоча, коли було відкрито КНУУ, була надія, що маститий історик, який мав професорське звання Львівського університету, викладатиме історію України студентам цього неофіційного вишу. Зрештою, що кафедру посів його брат – С.О. Грушевський. Коли у травні 1918 р. на засіданні ради лекторів цього університету розглядалося питання про можливість відставку ректора І.М. Ганицького і обрання на його місце М.С. Грушевського, І.І. Огієнко не підтримав цієї пропозиції, натомість вніс іншу – «вшанувати ве-

личесні заслуги професора Грушевського в справі розвитку української науки і української культури» і обрати його почесним членом вишу, що і було підтримано абсолютною більшістю присутніх. Подібне рішення ректор І.І. Огієнко ініціював у березні 1919 р. на засіданні ради професорів Кам'янець-Подільського державного українського університету, після того як М.С. Грушевський, який прибув до Кам'янця-Подільського, відмовився викладати у цьому виші (вважав цей виш, як і Українську Академію наук, гетьманським творінням) [11, с.19]. Ініціюючи вказані рішення, І.І. Огієнко вважав за необхідне щиро вшанувати цю видатну особистість не за політичні, а наукові здобутки (останні він цінував дуже високо). Щодо його державної діяльності, то лекторський загал КНУУ, до якого у свій час входив й І.І. Огієнко, не міг зрозуміти і сприйняти, зокрема, той факт, що звернення їх ректора у березні 1918 р. до Ради Народних Міністрів УНР виділити 200 тис. крб. на облаштування кількох лабораторій і кабінетів залишилося без відповіді. Не допоміг при цьому і М.С. Грушевський, і це тоді, коли уряд без проблем профінансував потреби Київської політехніки на суму майже 150 тис. крб. [12; 13, с.284]. Після березня 1919 р. життєві шляхи обох діячів більше не пересікалися, хоча їх імена іноді з'являлися поруч. Так, 22 червня 1919 р. Подільське історико-археологічне товариство обрало своїми почесними членами двох уславлених діячів української науки і національного відродження – М.С. Грушевського та І.І. Огієнка [14, с.94]. Працюючи в еміграції видавцем і редактором науково-літературного часопису «Наша культура», в одному із його чисел, І.І. Огієнко вмістив незадоволю після смерті М.С. Грушевського статтю про нього, автором якої був відомий історик освіти С.О. Сірополько [15].

Після повалення Центральної Ради в уряді Ф.А. Лизогуба з'явилася посада міністра культів. Утім І.І. Огієнка ніхто не кликав працювати в уряді (не підходив за досвідом і політичними поглядами). І все ж, кілька контактів з гетьманом Павлом Скоропадським у нього були. Спершу, 23 липня 1918 р. у складі офіційної делегації Міністерства освіти і КНУУ (загалом 7 осіб), яка поставила перед керівником держави питання про необхідність виділення Київському державному українському університету (КДУУ), який ось-ось мав постати як юридична особа, у тимчасове використання будинку Володимирського кадетського корпусу для навчальних цілей і студентської бурси [16]. Як повідомляла «Робітнича газета», «гетьман обіцяв зробити все можливе для процвітання українського університету» [17]. Утім, через демарш, який вчинила адміністрація цього військового вишу, Павло Скоропадський дав згоду на вселення КДУУ до недобудованих будинків Миколаївського артилерійського училища [18]. Наступні візити І.І. Огієнка до першої особи держави припали на 1 і 2 жовтня 1918 р., на цей раз вони були одноосібними. Розмовляли про невирішені проблеми, пов'язані з відкриттям Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ). В.о. ректора подякував гетьманові за скріплення закону про заснування вишу, вручив йому запрошення на свято відкриття, яке запланували на 22 жовтня 1918 р. Крім того, звернувся до Скоропадського з проханням допомогти вирішити низку гострих матеріально-технічних питань, пов'язаних із завершенням підготовки навчального корпусу до навчальної праці, після чого були дані кілька важливих доручень – міністрові земельних справ В.В. Колокольцову (щодо виділення вишу частини Довжоцького лісу Кам'янецького повіту для заготівлі дров), Головноуповноваженому з управління й ліквідації інституцій і організацій воєнного часу Р.Г. Молову виділити з складів колишньої російської армії, що знаходилися у Кам'янці-Подільському, необхідні матеріали і устаткування для обладнання навчального закладу і будівництва сво-

їх приміщень (електропроводка, лампочки, колючий дріт тощо) [19]. Згодом, візитер напише: «Вистарався наказа гетьмана вільно брати для потреб університету необхідне майно з демобілізаційних військових складів у Кам'янці. Екзекутор о. Д. Чирський, з наказу ректора, забирає до університету все, що можна взяти» [7, с.97-98]. У спогадах І.І. Огієнка також зазначено, що ще до 17 серпня 1918 р., коли було затверджено закон про заснування К-ПДУУ, він разом з ректором КДУУ Ф.П. Сушицьким мали двохгодинну аудієнцію у Павла Скоропадського і доповіли йому про «сильне незадоволення українського громадянства через «антиукраїнську» гетьманську політику». Гетьман довго й докладно вяснює, як його бойкотують українські партії, не хочучи йти на відповідальну працю, через що Українська держава помітно обезсилюється, бо провінціалне життя не налагоджене відповідно» [7, с.96]. На жаль, інші джерела не зафіксували цього факту, то ж однозначно стверджувати про таку розмову навряд чи можна.

Відгукуючись на запрошення ректора прибути на свято відкриття українського університету, яке мало стати яскравою подією національного відродження, гетьман дав вказівку готувати свій візит до Кам'янця-Подільського на 22 жовтня 1918 р. За тиждень до запланованих урочистостей гетьманська управлінська вертикаль, зокрема губернський і повітові старости, отримала відповідний сигнал. Візит готували як «можливий». Приймались безпрецедентні заходи для охорони залізниці і забезпечення порядку у Кам'янці-Подільському (міську державну варту підсилили 66 осіб із сусідніх повітів). За розробленим сценарієм, Павло Скоропадський мав оголосити у вишій своїй жаловану грамоту, присвячену цій події, амністію подолянам, які перебували під адміністративним арештом, позбавити кримінального переслідування учасників аграрного руху. Власне, на цьому і мало завершитися його перебування в університеті. Однак навіть такого короткого візиту не відбулося. За день до цієї події губернський староста отримав телеграму про те, що гетьман відмінив свій приїзд. Як згадував І.І. Огієнко майже через два десятиліття після того, що до відміни візиту він знав, що гетьман не приїде, бо у них була відповідна таємна домовленість, про яку нікого третього не посвятали [7, с.100-101]. Скоріш за все, це твердження не відповідає дійсності, адже гетьман навряд чи міг так просто довіряти людині, яка не належала до його кола. У своїх споминах Павло Скоропадський взагалі оминає цей факт. Також не підтверджується іншими джерелами твердження В.К. Приходька про те, що І.І. Огієнко, дізнавшись про підготовку замаху на гетьмана в день його можливого приїзду на свято відкриття вишу, напередодні надіслав до столиці шифрограму, у якій попереджав керівника держави про небезпеку і просив не приїжджати [20, с.51-52].

В еміграції І.І. Огієнко листувався з відставним керівником Української держави, зокрема, замовив у нього статтю для «Нашої культури» про культурно-освітню справу за його гетьманування, яка побачила світ 1936 року [21]. Тут гетьман згадав про свою допомогу К-ПДУУ, ректорську працю І.І. Огієнка, дав їй високу оцінку. На думку одного із авторитетних дослідників, ці слова належать не автору, а редактору, який готував текст до друку [1, с.164-165; 22, с.163]. Підтвердити чи спростувати це, на жаль, немає змоги.

Набагато більше організаційні здібності І.І.Огієнка виявилися затребуваними в добу Директорії УНР. Передусім, від керівного органу антигетьманського повстання його запросили до праці в уряді В.М. Чехівського, де доручили керувати освітньою і культурною сферами. Особисте знайомство міністра освіти з С.В. Петлюрою відбулося після приїзду до Києва, після того як 18 січня 1919 р. уряд доручив І.І. Огієнку організувати свято злуки УНР і ЗУНР. Ним було вироблено проект закону, ухвалений урядом і затверджений Головою та всіма члена-

ми Директорії, про оголошення 22 січня днем соборності українських земель [23, с.197; 7, с.114]. Зустрічалися і у Вінниці, де у лютому – березні 1919 р. вимушено працювали вищі державні органи Української Народної Республіки. Утім до безпосередньої співпраці між двома діячами поки не доходило. 11 червня 1919 р. у кам'янець-подільській квартирі ректора І.І. Огієнка державні і громадські діячі влаштували урочистий обід на честь приїзду до міста Головного Отамана військ УНР С.В. Петлюри. У своєму вітальному слові господар наголосив, що керівникам країни треба прислухатися до голосу діячів, які трудяться на ниві національно-культурного відродження України [24]. Це була ніби увертюра, яка проклала шлях до колективної заяви групи громадських діячів краю, що появилася на сторінках місцевої преси наприкінці червня під гучною назвою «Меморандум до Високої Директорії Української Народної Республіки». Серед 20 осіб, які його підписали, був й І.І. Огієнко. Підписанти пропонували керівництву країни провести низку політичних і соціальних реформ [25]. На перший погляд, складалося враження, що ректор К-ПДУУ, донедавна міністр освіти УНР, став в опозицію до соціалістичного уряду Б. Мартоса, до якого його не запросили після відставки кабінету С.С. Остапенка. Утім, як свідчив І.П. Мазепа, під час колективного обіду, на якому були представники і групи-20, останні заявили, що не думають «боротися з правительством» [26, с.267]. Попри ці та деякі інші малозначущі непорозуміння з владою, яка влаштували обшуки у будинку університету і квартирі ректора, С.В. Петлюра призначив колишнього міністра радником Міністерства освіти IV-го, найвищого, класу [7, с.122], як вияв його великого внеску у розбудову національної освіти. З боку І.І. Огієнка більше не помічалось випадів проти влади, скоріш навпаки. У вересні керівник вишу заявив С.В. Петлюрі, що його (Петлюри) моральна підтримка «дає університетові сили, не покладаючи рук і з вірою в кращу будучину нашого народу, працювати на користь рідного краю» [27].

Коли постало питання про заміщення посади міністра культів (ісповідань), Директорія, на прохання керівництва Кирило-Мефодіївського братства, звернула увагу на І.І. Огієнка. Нову посаду він посів 15 вересня 1919 р. Довір'я керівництва держави міністр відпрацьовував надзвичайно активно – вперше серйозно вироблялася і частково упроваджувалася політика українізації православної церкви. Цей інститут поступово ставав на Поділлі осередком підтримки української держави, що формувало новий характер відносин між ними. Хоча невирішених питань, пов'язаних із залежністю православ'я в Україні від московського патріарха, було дуже багато. Директорія, уряд, особисто С.В. Петлюра підтримували різні ідеї і пропозиції І.І. Огієнка, матеріалізуючи частину з них у ті чи ті закони. Так, було вироблено і прийнято урядом закон про заснування Українського Священного Синоду, який 14 жовтня 1919 р. затвердив Голова і члени Директорії УНР, виділивши на його утримання і її канцелярії 300 тис. грн. [23, с.548]. У грудні того ж року С.В. Петлюра надав юридичної сили урядовій постанові (її ініціював І.І. Огієнко) про усунення єпископа Подільського і Брацлавського Пимена (у миру – росіянина Пегова), який очолював антиукраїнські клерикальні сили у регіоні, від посади «за руйнування Української автокефальної церкви, за непослух законам Української Народної Республіки, за втручання в компетенції цивільної влади й за агітацію в церквах на користь Денікіна» [7, с.146-147, 204]. В наступному році він подав на розгляд уряду і Директорії проект «Закону про перетворення шкіл Духовного відомства в загальноосвітні і про передачу їх з 1 липня 1920 р. Міністерству народної освіти». Урядовці внесли до нього незначні зміни, схваливши його в цілому [28, с.92]. Чи встигли передати цей акт на розгляд Директорії, наразі невідомо, оскільки 8 липня 1920 р.

вищі органи УНР покинули Кам'янець-Подільський через наступ Червоної армії. Під керівництвом І.І. Огієнка було підготовлено ще низку важливих документів («Статут Міністерства ісповідань», «Статут Українського Найсвятішого Синоду», «Тимчасовий статут православної парафії в Українській Православній Автокефальній Церкві»), які через погіршення політичної ситуації, на жаль, не вдалося затвердити вищою українською владою.

Міністр ісповідань запропонував С.В. Петлюрі і главі уряду провести публічну офіційну обітницю вищої української влади, держслужбовців різного рангу і військовиків на вірність УНР. Відповідне внесення він зробив на засіданні Кабінету Народних Міністрів 10 жовтня 1919 р. Тут було створено комісію із 7 міністрів (увійшов й І.І. Огієнко) для «переробки форми присяги і універсала згідно з думками висловленими Кабінетом» [23, с.545]. Саме свято відбулося 14 жовтня. А 22 жовтня, на запрошення ректора, С.В. Петлюра, члени Директорії, прем'єр-міністр та інші високопосадовці взяли участь у святкуванні першої річниці відкриття К-ПДУУ. Керівник держави прибув на урочистості, коли вони вже розпочалися. Наступного дня преса повідомляла: «О 1 год. дня на свято прибув п. Головний Отаман. Всі присутні зустріли його криками «Слава!». Хор на зустріч Отаману проспівав пісню, присвячену йому – «Покинь, мій синочку, ридати», муз. К. Стеценка» [29]. Симону Васильовичу, якому через різні обставини жодного разу не довелося бути на відкритті київських українських університетів чи на якихось урочистих подіях вищої школи, крім зазначеної, слова не брав, хоча його виступу чекали присутні. Очевидно, візит ввічливості в той день був для нього непротокоальним (привітання від Директорії УНР читав на зібранні один із двох присутніх її членів – Ф.П. Швець). Участю в заході він продемонстрував свою повагу до єдиного діючого упродовж 1919-1920 рр. українського національного університету, його керівника, професури, студентської молоді. Напередодні свята уряд на пропозицію глави держави виділив кошти на 10 підвищених стипендій імені Директорії УНР для студентів-незаможників. А 23 жовтня від імені С.В. Петлюри преса опублікувала надзвичайно теплий текст привітання К-ПДУУ з нагоди його перших роковин [29; 30].

25 жовтня І.І. Огієнко на запрошення Директорії і уряду взяв участь в роботі Державної наради, скликаній з метою «ознайомлення про найважливіші справи нашого державного життя». Міністр ісповідань слухав виступи С.В. Петлюри, прем'єр-міністра, дискусії різних політичних діячів щодо оцінки міжнародного становища УНР, внутрішньої політичної ситуації, пропозицій щодо творення парламентської республіки тощо, але до виступу не записався. Тим самим він продемонстрував лояльність до керівника держави, тих політичних сил, які його підтримували, даючи зрозуміти, що, попри намагання кілька місяців раніше змінити державну політику, його влаштує Кабінет міністрів соціал-демократа І.П. Мазепи. Таку позицію схвально сприйняли перші особи республіки, і 15 листопада 1919 р., коли напередодні їхнього від'їзду на засіданні уряду під головуванням С.В. Петлюри вирішувалося питання, кого із офіційних осіб залишити у Кам'янці-Подільському, який ось-ось мало зайняти польське військо, для організації роботи кількох тисяч державних чиновників, опіки над усіма українськими громадянами та державними і приватними інституціями, що залишалися на «опущеній урядом території», різними громадськими організаціями, шпиталями, хворими, захисту їхніх інтересів та фінансування потреб тощо [3, с.260]. Вибір було зроблено на користь І.І. Огієнка, якому надали статус Головноуповноваженого міністра уряду УНР (ці обов'язки виконував до жовтня 1920 р.). З поставленими завданнями справився загалом добре. Виконуючи нові обов'язки, не раз спілкувався з С.В. Петлюрою, посилав йому до

Варшави свої звіти, донесення, отримував від керівника держави різні настанови і вказівки, зокрема, щодо виплати у грудні 1919 р. додаткової державної допомоги через інфляцію присутнім у Кам'янці-Подільському державним службовцям, виділення коштів на допомогу українським військовим, що були на території Галичини, на підтримку Дипломатичної місії у Варшаві, які вчасно виконував. 19 і 26 грудня 1919 р. Головний отаман пише Огієнкові два листи. В одному з них він ділиться своїм розумінням шляхів розв'язання проблеми організації української державної церкви, інший стосувався збереження української держави. Головноуповноваженому належало «утримати політико-державну рівновагу і не робити нерозважливих кроків». С.В. Петлюра мав на увазі необхідність балансування з опозицією Директорії, яку представляла створена у Кам'янці з числа відомих політичних і державних діячів Українська Національна Рада (вона закликала до укладення союзу з Антантою і всіма антибільшовицькими силами Росії). У листі також вказувалося на потребу збереження всього державного майна, містилися міркування щодо реформування системи державного управління (формування уряду з числа представників усієї нації, зменшення кількості міністерств тощо), йшлося про відносини між УНР і Річчю Посполитою, плани збільшення українського війська, розгортання народного повстання на захист України [5, с.72-73].

І.І. Огієнко організував документування державного і громадського майна, яке поляки масово вилучали на Поділлі у свою власність. Через ад'ютанта Головного отамана сотника О. Доценка, який прибув до Кам'янця-Подільського у січні 1920 р., а також через інших осіб вони потрапили до Варшави, де Дипломатична українська місія узагальнила їх у «Меморандумі Голови Директорії УНР до Пана Начальника Польського Панства в справі вোধження польських військових властей на території України, зайнятій польським військом на пропозицію Головного Отамана України». Цей документ, адресований Юзефу Пілсудському 22 січня 1920 р., містив найголовніші факти порушення польською стороною суверенітету УНР, що надзвичайно вразило С.В. Петлюру, брав під захист Головноуповноваженого міністра І.І. Огієнка, якому погрожував начальник штабу Галицького фронту підполковник Кесслер [31, с.139].

З прогресом на польсько-українських переговорах у Варшаві щодо укладення міждержавного політичного і військового союзу, виникло питання апробації найбільш гострих положень майбутнього договору в українському політикумі. Щоб завоювати більше прихильників такого союзу, за завданням С.В. Петлюри з Варшави до Кам'янця-Подільського 13 квітня 1920 р. прибув голова Української дипломатичної місії А.М. Лівіцький. Він зустрівся, зокрема, з членами опозиційної Української Національної Ради і домігся від них, як згадує І.І. Огієнко, схвалення змісту конвенції, яку мали ось-ось підписати [32, с.556]. У тому ж джерелі не висловлено особистого ставлення автора до договору Пілсудського-Петлюри, укладеного 21 квітня 1920 р. Утім у другому доповненому виданні тих спогадів, які появились не у Польщі, а Канаді, І.І. Огієнко оприлюднив нові дані, пов'язані із ситуацією напередодні укладання конвенції. Зокрема, він засвідчив, що голова дипмісії зустрічався перш за все з міністрами, які тоді перебували у Кам'янці-Подільському, і намагався переконати їх дати письмову згоду на вироблені умови українсько-польського союзу. Це видання, очевидно, врахувавши настрої канадських українців, підкреслює, що «Огієнко угоди не підписав і закликав до того всіх міністрів...» (його не влаштовували вчинки української сторони щодо державних кордонів УНР) [32, с.69].

Коли 1 травня 1920 р. до Кам'янця-Подільського прибув найбільший прихильник українсько-польського зближення С.В. Петлюра, І.І. Огієнко як

Головноуповноважений міністр влаштував йому пишний і на вокзалі, і в університеті. В актовому залі, де зібралися професура, студентство, представники державних, політичних і громадських кіл, керівник держави обґрунтував необхідність укладеного з поляками союзу, закликав усіх будувати «власну хату» (українську державу). Вийшовши на майдан перед університетом, він виголосив коротку промову серед кількатисячним зібранням кам'ячан, після чого відбулася велелюдна демонстрація за участю усіх шкільних колективів, держслужбовців і національних громад на підтримку української держави і особисто С.В. Петлюри. Під час обіду на квартирі ректора, на який прибули 25 державних, військових, політичних і громадських діячів, лунали різні промови на честь високого гостя і народної республіки. Не обійшлося і без опозиційної репліки від голови Української Національної Ради М.А. Корчинського. Наступного дня під час зустрічі тет-а-тет С.В. Петлюра з гіркотою сказав І.І. Огієнкові: «... Конечну потребу такого союзу [України і Польщі. – Авт.] Ви віддавна визнаєте. Розходимося тільки в методах досягнення мети» [33, с.330]. Головний Отаман не прийняв відставки І.І. Огієнка з посади Головноуповноваженого міністра, націлив його на подальшу державну працю, яка в Україні припинилася в середині листопада 1920 р. через поразку революції.

З С.В. Петлюрою член українського уряду І.І. Огієнко зустрічався ще не раз – у Вінниці, Кам'янець-Подільському, в еміграції. Стосунки між ними, попри різну викривлену інформацію про діяльність Головноуповноваженого, яку «щиросердно» переказували до Варшави «пильні українці» наприкінці 1919 – на початку 1920 рр., залишалися діловими, приязними, пронизаними відповідальністю за долю української держави і церкви. Перебуваючи у Тарнові, отримав від Головного Отамана лист, датований 10 грудня 1920 р., у якому йшлося про церковну політику, зокрема, встановлення зв'язку з Британською Церквою. З цього приводу він просив висловити свої міркування [8, с.132-133]. Ще одного листа І.І. Огієнкові С.В. Петлюра написав 28 жовтня 1921 р. На цей раз він спростував тезу про митрополита УГКЦ Андрея Шептицького як захисника українських державних інтересів, і просив міністра ісповідань в екзистенції «виявити особливу чуйність, відповідаючи інтересам нашої Держави і Церкви» [8, с.177-178]. Кореспонденція про різні питання церковного життя, на яку І.І. Огієнко відповідав ретельно, надходила від керівника держави і пізніше (у листопаді (двічі), грудні (тричі) 1921 р., січні 1922 р.). Надалі він листувався через довірених осіб.

Отже, революція 1917-1921 рр., яка пробудила величезну творчу енергію українства, творилася багатьма яскравими особистостями, інтелігентами, до яких належав й науково-педагогічний працівник І.І. Огієнко. Йому доводилося співкуватися і співпрацювати на полі державотворення з лідерами українського національно-визвольного руху, керівниками державних утворень. Якщо відносини з М.С. Грушевським були у якійсь мірі дистанційними, то вже з гетьманом Павлом Скоропадським молодий керівник українського університету обговорював різні питання освітньої політики, матеріально-технічного забезпечення і обстоював його приїзд на свято відкриття вишу. Найбільше І.І. Огієнко співпрацював з Головою Директорії, Головним Отаманом військ УНР С.В. Петлюрою. Очільник держави погодив призначення успішного ректора, экс-міністра освіти на посаду міністра ісповідань, де розкрилися його великі організаційні якості, потужна діяльність у творенні національної Православної Церкви. Велику роль І.І. Огієнко відіграв на посаді представника українського уряду з особливими повноваженнями в Подільському регіоні, де доводилося упродовж тривалого часу обстоювати національні інтереси в умовах своєрідного українсько-польського двовладдя.

Виконуючи письмові доручення і різні настанови С.В. Петлюри й І.П. Мазепи, Головноуповноважений міністр, в міру своїх можливостей, розв'язував усі ті проблеми, що виникали в умовах польської окупації, впевнено захищав українські інтереси, пізніше назвавши цю складну і непосильну роботу рятуванням України.

Попри різні критичні оцінки діяльності керівників української держави в ході революції і в еміграційний період, І.І. Огієнко не дозволяв собі гострих випадів проти них, як це робили представники різних політичних таборів, намагався дотримуватися урівноваженої позиції і, вже постійно перебуваючи на території Речі Посполитої, епізодично підтримував з ними (Симон Петлюра, Павло Скоропадський) цілком рівні людські стосунки, позитивно згадував їх у свої мемуарних працях 1930-х років.

Список використаних джерел:

1. Ульяновський В.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради) : навч. посібник / В.І. Ульяновський. — К. : Либідь, 1997. — 200 с.
2. Андрусишин Б.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР) : навч. посібник / Б.І. Андрусишин. — К. : Либідь, 1997. — 176 с.
3. Тюрменко І.І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) : монографія / І.І.Тюрменко ; передм. Н.І. Миронець. — К., 1998. — 282 с.; Вона ж. Іван Огієнко — Головноуповноважений уряду УНР (листопад 1919 — жовтень 1920 рр.) / І.І. Тюрменко // Укр. іст. журн. — 1999. — №5. — С. 101-109; №6. — С. 101-111; Вона ж. Іван Огієнко та його сучасники / І.І. Тюрменко // Наук. записки Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія». — 1999. — Т.14. — С. 130-138.
4. Ляхощкий В. Їх імена приречені на вічність: [С. Петлюра та І. Огієнко: шкідливі до порівняльної біографії] / В. Ляхощкий // Київська старовина. — 2006. — №1. — С. 154-167; Він же. З Україною в серці (Симон Петлюра та Іван Огієнко — праведники нації, подвижники духовного ренесансу, будівничі державності) / В.П. Ляхощкий // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. Сер.: Іст. та філол. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділь. держ. ун-т, 2005. — Вип. 2. — С. 119-138.
5. Завальнюк О.М. Державна співпраця І. Огієнка і С. Петлюри у 1919-1920 рр. / О.М. Завальнюк // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наук. доповіді другої Всеукраїнської наук.-теорет. конф. (18-19 лют. 1997 р.). До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський, 1997. — С.75-85; Він же. І.І. Огієнко і польське адміністрування на території Поділля (листопад 1919 р. — липень 1920 р.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділь. держ. пед. ун-т, 1997. — Т. 1 (3). — С. 143-158; Він же. Українська влада і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Історія України: Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. — К. : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 1999. — Вип. 9. — С. 200-214; Він же. Прем'єр-міністр І.П. Мазепа і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919-1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Вісник Черкаського університету. Серія: іст. науки. — Черкаси, 2004. — Вип. 61. — С. 112-120; Він же. Гетьман Павло Скоропадський і Кам'янець-Подільський державний український університет / О.М. Завальнюк // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету: іст. науки. — Кам'янець-Подільський, 2008. — Т. 1. — С. 161-181; Він же. Симон Петлюра і Кам'янець-Подільський державний український університет: підтримка національної університетської освіти (1919-1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Симон Петлюра в історії та національній пам'яті: матеріали всеукр. наук. конф. (20-22 травня 2009 р.). — К. : ПЦ «Фоліант», 2009. — С. 41-51 та ін.

6. Трембiцький А.А. З епiстолярної спадщини Iвана Огiєнка / А.А.Трембiцький // Iван Огiєнко i сучасна наука та освiта: Наук. зб. Сер.: iст. та фiлол. – Кам'янець-Подiльський : Кам'янець-Подiл. нацiональний ун-т iменi Iвана Огiєнка, 2010. – Вип. VII. – С. 282-286.
7. Огiєнко Iван (Митрополит Iларiон). Рятуння України / I. Огiєнко ; упоряд., авт. передм. i комент. М.С. Тимошик. – К. : Наша культура i наука, 2005. – 464 с.
8. Листування Iвана Огiєнка (1909-1921) / упоряд. та автор передм. В.Р. Адамський. – Кам'янець-Подiльський : Медобори-2006, 2014. – 687 с.
9. Листи I. Огiєнка до М. Грушевського / публiкацiя Ольги Музичук // Старожитностi. – К., 1993. – №18-19. – С. 4.
10. Ляхоцький В.П. Просвiтитель. Видавничо-редакцiйна дiяльнiсть Iвана Огiєнка (митрополита Iларiона) / В.П. Ляхоцький. – К. : Вид-во iменi Олени Телiги, 2000. – 528 с.
11. Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будiвничi (1917-1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подiльський : Абетка-НОВА, 2005. – 496 с.
12. Державний архiв мiста Києва (далi – ДАМК), ф.Р-936, оп.1, спр.1, арк.3.
13. Українська Центральна Рада: док i матерiали : у 2 т. / [упоряд. В. Верстюк та iн.; вiдп. ред. В.А. Смолiй]. – К. : Наук. думка, 1997. – Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – 424 с.
14. Завальнюк О.М. I. Огiєнко – органiзатор, ректор i обронець Кам'янець-Подiльського державного українського університету: хронiка дiяльностi (1919 р.) / О.М. Завальнюк // Освiта, наука i культура на Подiллі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подiльський : Оіом, 2006. – Т. 6. – С. 80-121.
15. Сiрополко С. Михайло Грушевський як iсторик освiти в Україні та освiтнiй дiяч / С. Сiрополко // Наша культура: лiтературно-науковий часопис. – Варшава ; Львiв, 1935. – Кн. 2. – С. 91-98.
16. ДАМК, ф.Р-936, оп.1, спр.8, арк.61.
17. Делегацiя Київського Укр[аїнського] Унiв[ерситету] // Робiтнича газета. – К., 1918, 25 липня, с.3.
18. ДАМК, ф.Р-936, оп.2, спр.17, арк.8.
19. Державний архiв Хмельницької обл., ф.Р-582, оп.1, спр.163, арк.10-10 зв.
20. Приходько В. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янцi на Подiллі: вiдбитка з «Нашої Культури» 1935 р. / В. Приходько. – Варшава : Друкарня синодальна, 1936. – 60 с.
21. Скоропадський П. Українська культурна праця за Гетьманщини 1918-го року / П. Скоропадський // Наша культура. – Варшава, 1936. – Кн. 4 (13). – С. 241-246.
22. Ляхоцький В. Дiяльнiсть I.І.Огiєнка по формуванню національних університетiв / В. Ляхоцький // Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року. Присвячується 125-рiччю вiд дня народження П.П. Скоропадського та 80-рiччю утворення Української гетьманської Держави / Студiї з архiвної справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 5. – С. 157-163.
23. Директорiя, Рада Народних Міністрiв Української Народної Республiки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. i матерiали. У 2 2-х томах, 3-х частинах / [упоряд.: В. Верстюк (керiвник) та iн.]. – К. : Вид-во iменi Олени Телiги, 2006. – Т. 1. – 688 с.
24. Обiд в честь Головного Отамана вiйськ У.Н.Р., Голови Директорiї С.В. Петлюри // Новий шлях. – Кам'янець-Подiльський, 1919. – 13 червня. – С. 2.
25. Меморандум гром[адських] дiячiв Подiлля // Трудовий шлях. – Кам'янець на Подiллі, 1919. – 29 червня. – С. 2.
26. Мазепа I.П. Україна в огні й бурi революцiї: документ. Видання / I.П. Мазепа. – Днiпропетровськ : Сiч, 2001. – Т. II. – 415 с.
27. До смерти проф. Широцького // Україна. – 1919. – 26 вересня. – С. 4.

28. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : док. і Матеріали : у 2-х томах, 3-х частинах / [упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін.]. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т. 2. – 744 с.
29. Свято річниці Кам'янецького Державного Університету // Україна. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 23 жовтня. – С. 3.
30. Подяка // Україна. – 1919, 29 жовтня. – С. 4.
31. Доценко О. Літопис Української революції: Матеріали й документи до історії Української революції. 1917-1922. / О. Доценко. – Тарнів ; Львів, 1924. – Т. II. – Кн. 5. – 400 с.
32. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва / І. Огієнко // Наша культура. – Варшава, 1936. – Кн. 7 (16). – С. 554-557.
33. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові / І. Огієнко. – 2-е вид., доп. – Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1968. – 94 с.
34. Огієнко І. Урочистий в'їзд С.Петлюри до Кам'янець-Подільського 1-го травня 1920 р. / І. Огієнко // Наша культура. – Варшава, 1936. – Кн. 5 (14). – С. 321-333.

Based on the archival and published sources, as well as the works of Ukrainian historians the author investigates the diverse cooperation of Ivan Ohienko with the Ukrainian leaders – Mykhailo Hrushevsky, Pavlo Skoropadsky and Symon Petliura – in governance and cultural and educational field, which served the act of national revival in times of Ukrainian revolution.

Key words: Ivan Ohienko, Mykhailo Hrushevsky, Pavlo Skoropadsky, Symon Petliura, cooperation, governance, cultural and educational field, national revival

Отримано: 01.10.2015 р.

УДК 811. 161. 2'367. 625

К. М. Іваночко

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

АДАПТАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ВЕРБАТИВІВ НА ОЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПЕРЕМІЩЕННЯ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано лексико-семантичні, фонетичні, морфологічні й наголосові особливості німецькомовних вербативів на означення процесів переміщення у південно-західному наріччі української мови.

Ключові слова: говори, говірка, вербативи, лексико-семантична, фонетична, морфологічна й наголосова адаптація.

Основу сучасної української літературної мови, як й інших слов'янських, становлять її діалектні одиниці, що зберігають закоріненість у праслов'янську чи прайндоевропейську спільноту. У цьому плані вирізняються південно-західні говори, що успадкували особливості антської й словенської праслов'янських мовних груп. Лексичний склад означеного наріччя, як й інших, характеризується безперервністю динаміки. І. Огієнко дослідив, що мова (і система наголосу) українських пам'яток дуже близька до живої народної мови, особливо до її західних говорів [8, с.211]. Крім спільнослов'янського фонду чи запозичень із слов'янських мов, у лексичній системі української мови, зокрема південно-західному її наріччі, помітне місце займають германізми. Їх поява зумовлена конкретними істо-